

"AAN DE HOGESCHOOL WORDEN VEEL LICHTEN ONTSTOKEN MAAR OOK VEEL LICHTEN UITGEDOOFD."

Het studentenleven in de Nederlandse literatuur rond 1840.

J.M.J. Sicking

Het studentenleven en het realisme

In de loop van de negentiende eeuw vormden zich onder studenten bij herhaling vriendenclubs die het literaire leven gingen beïnvloeden. Een voorbeeld daarvan is de kring die de temperamentvolle Groningse student Willem Hecker tegen het einde van de jaren dertig om zich heen verzamelde en waarvan ook de kinderdichter Goeverneur ofwel Jan de Rijmer deel heeft uitgemaakt. Bekender nog zijn de bijdragen geworden van de studenten van het doopsgezind seminarium te Amsterdam, die verschenen in het vooral satirisch bedoelde blad *Braga* (1842-1843), "een tijdschrift heel in rijm". Daarin kon met name ook de niet van geest gespeende Utrechtse theologie-student Ten Kate zich goed uitleven, bijvoorbeeld in regels als de volgende:

O wat is dat dichten heerlijk!
Ruk de cithar van den wand!
Nergens is ze zoo begeerlijk
Als in 't dierbaar *Nederland!*

Beide groepjes keerden zich niet alleen tegen de rijmelarij en de slaafse navolging in het algemeen, maar hadden ook heel wat appeltjes te schillen met de zogenaamde romantische club uit Leiden, waartoe naast Beets onder meer ook Gewin, Hasebroek en Kneppelhout behoorden. Maar toen deze protesten tegen wat men als een ontarding van de romantiek zag bekendheid begonnen te krijgen, waren de Leidenaren al van koers veranderd. Beets, die zoals hij zelf in zijn dagboekantekeningen vermeldt, door het voordragen van zijn zeer romantische dichtwerk zijn toehoorders soms kon laten beven en wenen en van wie de vrouwen in Leiden een glimp hoopten op te vangen, was -maar wederom slechts tijdelijk- getransformeerd tot de Hildebrand van de *Camera obscura*, voor het eerst uitgegeven in 1839 en het begin van een nieuwe zegetocht. Hasebroek was via zijn *alter ego* Jonathan aanvankelijk zelfs nog geliefder geworden dan door zijn soms wat melancholieke schetsenbundel *Waarheid en droomen* (1840). Van Kneppelhout verschenen onder de schuilnaam Klikspaan in de jaren 1841-1844 afleveringen van de *Studenten-typen*, waaraan ook andere studenten hebben meegewerkt, zoals de later bekend geworden literatuur-historicus W.J.A. Jonckbloet. Deze stukken werden volgens een tijdgenoot niet zo zeer gelezen, als wel verslonden; en men kende ze van buiten zonder ze te leren.¹

1 Zie voor deze en andere gegevens ook: Johs. Dyserinck, *Het studentenleven in de literatuur. De medewerkers van Klikspaan* (Amsterdam 1908).

Het staat vast dat de letterkunde rond 1840 in studentenkringen tamelijk druk beoefend werd, zoals ook uit de -overigens vaak kwalitatief zeer matige- bijdragen aan de almanakken blijkt. Het fenomeen van de 'student-auteur' was zelfs zo bekend, dat Klikspaan er één van zijn stukken aan heeft gewijd. Personen die tot deze categorie behoorden, riepen echter gemengde gevoelens op, niet in de laatste plaats doordat zij zich, hoe dan ook, onderscheidden van de doorsnee-studenten. En dat kon je maar beter niet doen, hoonde Klikspaan, noch in de gewone maatschappij, noch in de universitaire wereld. Zij doen zich voor als kenners en *insiders*, constateert hij in zijn schets. Hun literaire aspiraties doorkruisen hun academische loopbaan, zij willen eerst roem en daarna ook graag verdiensten binnenhalen, zij zijn gauw beledigd en gekwetst en gedragen zich zelf van de weeromstuit vaak hatelijk en hooghartig; "hun geest drukt den algemeenen geest neder" en op hun steken onder water weet men eigenlijk geen adequate reactie te bedenken. "Kortom", zegt Klikspaan tenslotte met gepaste overdrijving, "de Student-auteur staat alleen en verlaten, vermeden, geducht en uit de verte gehoord."

Ondertussen bleef hij door het noteren van dergelijke, al dan niet gekleurde observaties, in zekere zin zelf ook optreden als een student-auteur; daarbij ontbrak het hem niet aan enige zelfspot, ofschoon zijn toon op den duur steeds serieuzer werd. Waar het in het kader van dit artikel echter op aankomt, is dat ook deze schrijver zich, juist door te gaan schrijven *over* het studentenleven, was gaan manifesteren als een vertegenwoordiger van het realisme in de literatuur. Niet gevoel en verbeelding waren daarbij het romantische uitgangspunt, maar het af- en uitbeelden van de eigentijdse werkelijkheid stond nu voorop. Het oorspronkelijke voorbericht van de *Studenten-typen* bevatte dan ook niet zonder reden en reden de volgende verklaring: "Naar niets heeft de Schrijver met meer ijver gestreefd dan naar de meest nauwgezette en tastbare *waarheid* in vorm en stijl, in voorstelling, in onderwerp."

De verschuiving van romantiek naar realisme bij Beets, Kneppelhout en velen van hun vrienden en collega-schrijvers was, zoals bekend, een internationaal verschijnsel. Romantische denkbeelden en intenties bleven gedurende de gehele negentiende eeuw ook in Nederland een groot gedeelte van de literatuur beheersen, maar daarnaast en ook wel in samenhang daarmee legden vele schrijvers zich eveneens toe op het realisme. Hoeveel er van de werkelijkheid in de literatuur terecht mocht komen, was een omstreden kwestie en de vertellers hielden hun lezers door middel van moraliserend en andersoortig commentaar nog lang stevig bij de hand vast. Bovendien konden sentiment, verontwaardiging en milde humor een speciale kleur aan de beschrijvingen geven. Maar dat alles nam niet weg dat de omgeving die men thuis of op reis kon aanschouwen, een directe en veel gebruikte bron van inspiratie werd.

Dat studenten en ex-studenten rond 1840 het hun welbekende leven aan wat toen de 'hogeschool' of de 'academie' heette dikwijls als onderwerp begonnen uit te kiezen, behoeft eigenlijk geen nadere verklaring, vooral niet als men bedenkt dat het georganiseerde verenigingsleven met al zijn eigenaardigheden en gebruiken in de jaren daarvoor zijn beslag had gekregen. In de eerste uitgave van de *Camera* treft men al de houterige Pieter Stastok aan en later verschijnt ook de door zijn ouders bijna kapot geprezen Gerrit Witse op

het toneel. Klikspaan en zijn incidentele medewerkers completeerden hun schildering van het wel en wee aan de (Leidse) academie in de vervolgbundels *Studentenleven* en *De studenten en hun bijloop* (aanhang, gevolg). Bovendien kwamen er navolgers naar voren, bijvoorbeeld in de persoon van de avontuurlijke schrijver Jan de Vries. Ook hij noemde zijn typen met een impliciete verwijzing naar de romantiek "geen kinderen der verbeelding", maar "juist gelijkende portraits, zoo juist en gelijkend als of ze door de daguerrotype waren voortgebracht". Misschien was deze vergelijking met de eerste fotografische portretten niet zo handig gekozen, omdat ook deze auteur evenals Klikspaan/Kneppelhout in plaats van directe persoonsbeschrijvingen juist algemene karakterisering leverde, niet alleen uit het eigenlijke studentenleven, maar ook uit de fase daarna. De realistische bedoeling van de vergelijking was er echter niet minder duidelijk om.

De fysiologieën naast andere verhalende genres

In de sterke neiging tot realisme, waarbinnen ook de bloei van beschrijvingen van het studentenleven paste, gaf de Nederlandse literatuur niet alleen een doorwerking te zien van tradities als die van de spectatoriale geschriften (de lijn van Justus van Effen *cum suis*). Er werkten ook, duidelijk zichtbaar, nieuwe impulsen vanuit Engeland door (de lijn van Dickens en anderen), met de humor en het sentiment die daarbij hoorden. Daarnaast waren vooral Franse invloeden van betekenis, ook omdat die bijdroegen aan de ontwikkeling van het genre der fysiologieën, dat gedurende een aantal jaren heel populair is geweest.²

Naar analogie van de natuurwetenschap legden schrijvers zich in deze semi-literaire werken toe op het geven van min of meer systematische beschrijvingen van maatschappelijke geledingen, van bevolkings- en beroepsgroepen, van landen en steden, enzovoorts. Ondanks hun benaming bezaten dergelijke fysiologieën geen echte wetenschappelijke pretenties, maar de beoefenaars van het genre wilden in principe wel een waarheidsgetrouw en ook kritisch beeld van de samenleving bieden. Meestal werd bij al deze leerzame doeleinden ook het vermaak niet uit het oog verloren, zodat de stukken vele humoristische of althans komisch bedoelde trekken bezitten, die soms de overhand krijgen.

Tegenhangers van een werk als *Les français peints par eux-mêmes* zijn de verzamelbundels *De Nederlanden* (1841) en *Nederlanders door Nederlanders geschetst* (1842). Onder de medewerkers zijn vele bekende literatoren te vinden, zoals Potgieter, Beets, Van Lennep, Hasebroek. Ook verschenen er diverse afzonderlijke fysiologieën, over steden als Den Haag, Rotterdam en Amsterdam en eveneens over het studentenleven. Binnen die laatste categorie kunnen Klikspaan's studentenschetsen gelegd worden naast de ongeveer gelijktijdig verschenen *Physiologie de l'étudiant* (1841) van Louis Huart. Maar

2 Veel gegevens over het genre der fysiologieën zijn te vinden in een artikel van René Wezel, 'Kneppelhouts studentenschetsen en het literaire genre van de fysiologie', in: *Juffrouw Idastraat*, 15, nr. 2, 19-25.

er bestaan ook andere voorbeelden, zoals de bijna louter satirisch opgezette *Waarachtige physiologie van den student* van Joris Bromminck (A.F.H. Lespinasse) en de anoniem uitgegeven bundel *Na het studentenleven* (van de al eerder genoemde Jan de Vries), allebei uit 1846.

Ook in andere genres dan de fysiologieën en de daarmee verwante prozastukken werd aandacht besteed aan het studentenleven. De eerste illustrator van Klikspaans *Studenten-typen*, Alexander Ver Huell, die veiligheidshalve van een pseudoniem gebruik maakte, heeft zelf later ook diverse *Schetsen met de pen* (1853) vervaardigd; hij behandelde daarbij stoffen die eveneens in andere verhalen en romans terug te vinden zijn, bijvoorbeeld in de aandoenlijke en treurige roman *Licht en schaduw van het studentenleven* (1842), gepubliceerd onder de initialen G.M.C.. Een voorbeeld waarin verschillende presentatievormen met elkaar verbonden zijn, is het *Academisch legaat* (1842) van de al eerder genoemde Joris Bromminck, terwijl het uitvoerige en enigszins zelfgenoegzame *Akademielevens* (1866) van C. Pruys van der Hoeven direct terugblijkt op een groot tijdsverloop en grenst aan de memoires-vorm. De *Dissolving-views* of verglijdende lichtbeelden uit 1875 van P. Brooshoofd tenslotte kunnen beschouwd worden als een afsluiting van deze periode.³

Deze kleine opsomming van titels kan duidelijk maken, dat men bij het lezen van werken over het studentenleven uit de tijd van Klikspaan een heel scala kan doorlopen, van typisch literaire naar typisch niet-literaire teksten. Ongetwijfeld valt er uit al dergelijke bronnen veel te leren over deze bijzondere sector van het maatschappelijke en culturele leven in de negentiende eeuw, terwijl tegelijkertijd, zoals bij ieder brongebruik, een kritische houding noodzakelijk blijft. Dat auteurs als Kneppelhout hier een wel heel erg eenzijdig en vertekend beeld van het studentenleven hebben gegeven, lijkt niet erg aannemelijk als men gegevens uit verschillende hoeken met elkaar vergelijkt.⁴ Als er echter toch extra voorzichtigheid geboden is bij literaire bronnen, dan betekent dat vooral dat daarin de informatievoorziening niet in alle opzichten voorop staat. Literatoren plegen immers ook te zoeken naar aantrekkelijke manieren om de stof in te kleden en te presenteren; de compositie kan bij hen haar eigen rechten opeisen, evenals het zoeken naar een beeldende en treffende stijl. Het hoofdonderwerp van dit artikel kan dus het beste aangeduid worden als: de literaire beeldvorming van het studentenleven. Maar van tijd tot tijd wordt er ook wel verwezen naar andersoortige gegevens.

3 Langere lijstjes met titels zijn te vinden in het *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* van K. ter Laan (diverse drukken) en vooral ook in de studie van A.C.J. Vrankrijker, *Vier eeuwen Nederlandsch studentenleven* (Voorburg 1939).

4 Een suggestieve opmerking in deze richting wordt door Willem Otterspeer niet nader geadstrueerd in zijn nogal kritische bespreking in *Vrij Nederland* (16 november 1991) van de lezingbundel *De universiteit in opspraak*, in 1991 verschenen onder redactie van Annie van den Oever.

C. Koolhaas

De student-auteur

De student-auteur. In: Klikspaan, *Studenten-typen* (Utrecht 1982) 126.

De studentenwereld als eiland en vrijplaats

In de niet altijd even geestige bundel *Kleine Gedichten voor de lieve jeugd aan de Hoogere Scholen naar Mr. Hieronymus van Alphen*, uitgegeven 'door een student' (H. Fabius) en in de negentiende eeuw vele malen herdrukt, komt het volgende gedichtje voor.

Bij 't opgaan van de zon
Zat Willem aan een bron
Van besten wijn te zingen;
Hij had den afgelopen nacht
Al drinkend doorgebracht,
[enz.]

Zulke tafereeltjes, die op een oude traditie teruggaan, komen in de negentiende-eeuwse studentenliteratuur zo vaak voor, dat ze tot de clichés behoren. De studenten maken van de nacht een dag en omgekeerd, en zijn daarbij zelden of nooit tevreden met limonade. Dat houdt dan ook in dat zij de studie verwaarlozen, totdat de onvermijdelijke examens naderen en men maar nooit weet hoe een koe een haas vangt. Ondertussen zijn de schulden -altijd studentikoos aangeduid als 'beren'- hoog opgelopen en moeten de vaders uiteindelijk betalen, ook als de studenten onverhoopt de eindstreep niet halen.

Keer op keer wordt in allerlei geschriften onderstreept, dat studenten eigenlijk op een eiland verblijven en dat zij over allerlei privileges beschikken. Pruys van der Hoeven, die zelf kort na de Franse tijd was gaan studeren en later hoogleraar werd, licht dat in zijn overzicht van het leven aan de academie nog eens heel ernstig toe. "De studentenwereld", schrijft hij, "mag niet met de menschenwereld verward worden. Zij heeft wel degelijk haar eigenaardigheden, haar oorsprong, haar samenstel, haar leven, haar geschiedenis." Ook de studenten zelf waren daar diep van overtuigd en bezaten niet voor niets in de studentencorpora organisaties die hardnekkig allerlei eigen regels en gebruiken opstelden en in stand hielden. En als aan de nieuwelingen "mores werden geleerd", dan gebeurde dat met harde hand, zoals de inmiddels afgesleten uitdrukking nog steeds suggereert.

Studenten waren niet alleen door hun gedrag, maar ook door attributen als petten, wandelstokjes en pijpen duidelijk herkenbaar. Het lag voor de hand dat zij door de 'burgerij' als een aparte groep werden beschouwd en dat zij op hun beurt, trots op hun vrijheden en hun status, de afstand tot diezelfde 'burgerij' bekleemtoonden. Soms werden de inwoners van een universiteitsstad bij bijzondere gelegenheden apart gefêteerd, meestal hadden zij te lijden onder plagerijen of werden zij gebruskeerd; en een toch wel wat hinderlijke aanduiding als 'ploerten' was algemeen in gebruik. Vele beschrijvingen zijn aan dit thema gewijd, evenals allerlei populaire liedjes.

Wat leeft gij ploerten toch bedonderd,
Gij hebt geen meisjes, hebt geen wijn!
Leeft van de wereld afgezonderd,
En meent hiermee eens engelen te zijn,
Drinkt 't vuile water uit de Schie,
En houdt het voor Grambamboli!

Kon moederlief 't eens even weten,
Hoe de eersteling van haren schoot,
Zelf zijn krediet heeft opgevreten,
Zij weende vast haar oogen rood;
Terwijl doen zich haar filii
Te goed aan hun Grambamboli.

Klikspaan, die dit vers in zijn *Studenten-leven* aanhaalt, had al eerder gewezen op de onmaatschappelijke en ook anti-maatschappelijke houding van vele studenten. "Is er grooter vijandschap denkbaar", schreef hij in *Studententypen*,

dan tusschen den Student en den *ploert*, den *philister*, den *Leidenaar*, vertegenwoordigers dier maatschappij? Heet de andere pool van den student niet lid van de regtbank, koekenbakker of kleermakersgezel? Daarenboven is de Student van de maatschappij afkeerig; voor hem is de maatschappij het donkere hol waar ook hij in zal moeten grondgrabbelen tot hij een rijken buit in den vorm van een post of eene vrouw bij de vodden heeft gepakt en waarvan hij zoo lang mogelijk de oogen afgewend houdt. Hij wil niets van de buitenwereld weten, hij ontkent en ontvlieft ze, snijdt er zich op alle mogelijke wijzen van af, sluit zich op in het geluk zijner jeugd en de onbezorgdheid zijner studiejaren en leeft in zijn quinquennium [periode van vijf jaar] als of het eene eeuwigheid moest duren.

Dat de maatschappij wachtte, was een harde waarheid die vaak onder ogen werd gezien. Opvallend daarbij is, dat de gangbare voorstelling niet alleen inhoudt dat nu het einde is aangebroken van het vrije en vrolijke en toch eigenlijk betrekkelijk onbezorgde leventje. De bundel *Na het studentenleven* laat ook in tamelijk schrille kleuren zien, hoe moeilijk het is om na de studie aansluitend werk te vinden en hoeveel concessies de sollicitanten en kandidaten dan moeten doen. Cynisch wordt er opgemerkt dat, zoals altijd in het leven, geld en connecties bijna altijd de doorslag geven.

Bovengenoemde bundel bevat in dezelfde band ook nog eens de bijna stereotiepe schets van de gemiddelde studentencarrière. Eerst is men een veelbelovende leerling op de Latijnse school en de trots van de verwachtingsvolle ouders. Na de ontgroening ontdekt de student al gauw welke genoegens het leven aan de academie zoal kan verschaffen. Het geld van zijn ouders wordt er doorheen gejaagd en het gebrek aan studievorderingen blijft uiteraard verzwegen, totdat het moment van de waarheid aanbreekt. In verschillende verhalen komt alles dan nog wel in orde, maar meer dan eens wordt ook onbewimpeld te kennen gegeven hoe de maatschappij het verder maar moet zien te stellen met de vroeg afgeleefde vereerders van Bacchus en Venus, die de veel geroemde Minerva uit het oog verloren hebben.

Natuurlijk heeft de zaak in heel veel gevallen niet zo'n vaart gelopen en gingen clichématige voorstellingen een eigen leven leiden, in de literatuur en ook daarbuiten. Meermalen ook, en dan met name in de poëzie, wordt het lief en leed van het studentenleven met sympathie geschetst en duidt de tamelijk gangbare parodiërende en ironiserende toon à la Piet Paaltjens allereerst op zelfbescherming en relativering. Maar toch moet vastgesteld worden dat de literatuur over het studentenleven vaak zeer kritisch van aard is en dat er - naast alle begrip voor veel zogenaamd studentikoos gedrag- ook nogal eens echte verontwaardiging leefde. Dat blijkt dan niet alleen uit verhalen van Alexander Ver Huell, waarin studenten zich soms bot en grof gedragen in hun contacten met de 'burgerij'. Het komt ook tot uitdrukking in het bezoek

dat Joris Bromminck in een zogenaamde droom aan 'freule Minerva' brengt; daarin worden de studenten slechts voor één achtste deel tot de mensen gerekend en verder met name tot de "kinderen, de kinderachtigen en de volslagen kwasten".

De negentiende eeuw is al een heel eind op gang gekomen, als in het boek van Brooshoofd uit 1875 een studentencorps-discussie beschreven wordt over de vraag of men zich ook heel direct met concrete maatschappelijke vraagstukken moet inlaten. Tegen het kennelijk conventionele gebral wordt dan bezwaar gemaakt. In datzelfde boek vallen ook de namen van Multatuli en Mina Kruseman en meldt de verteller op een keer naar aanleiding van de gebruikelijke anti-feministische tirades, dat hij "dat laffe, verachtelijke schelden van dien pedanten 22-jarigen improvisator op het vrouwelijk geslacht" niet meer kan aanhoren.

Over de daadwerkelijke sociale en politieke belangstelling van de individuele studenten uit de negentiende eeuw zeggen dergelijke gegevens weinig tot niets. Waar het om gaat is, dat de studenten als *groep* in dit opzicht een slechte reputatie bezaten in de literatuur. De gesprekken die zij geacht worden te voeren handelen meestal over trivialiteiten of overstijgen in letterlijke zin de borrelpraat niet. En dat zij zich met de daad druk maken over wat er in de wereld gebeurt, komt helemaal niet voor, integendeel; zij hebben zo hun eigen zaken te regelen, inclusief de conflicten met burgerij en politie.

Het is niet waarschijnlijk dat dit alles aan de literatuur ligt, want ook uit andere uitlatingen spreekt ergernis over die kortzichtigheid. Heel fel is hier de bespreking die de criticus Busken Huet wijdde aan de beroemde *Snikken en grimlachjes* van Piet Paaltjens, gebundeld in 1867. Huet schrijft bij die gelegenheid:

Haverschmidt's studenten zijn bij de algemeene wetenschappelijke beschaving hunner eeuw in Europa ten achter. Het studentikoos leidsch gemoedsbestaan van 1853, tegen hetwelk de dichter de pijlen zijner satire rigt, is een gemoedsbestaan van gisteren. De vrienden van Piet Paaltjens, en Piet Paaltjens zelf, hebben de ernstige nooden, waaruit in Europa de omwentelingen van 1830 en 1848 voortgekomen zijn, persoonlijk niet gekend. Nooit hebben zij voor de zaak der vrijheid één druppel bloed gestort, één penning geofferd: nooit om harentwil de geringste schade of de geringste ontkenning verduurd. De staatkundige en letterkundige idealen, met welk hun dichter den draak steekt, zij hebben, in hunne afzondering, er eerst van gehoord toen zij opgehouden hadden idealen te zijn [...].

Tegen dat harde oordeel steken de literaire bronnen meestal nog gunstig af.⁵

5 Cd. Busken Huet, *Verzamelde Werken* XXIII, 193 (Haarlem 1912). Misschien overdrijft Huet hier wel wat, als men zich bijvoorbeeld in herinnering roept dat vele studenten (onder wie b.v. ook Goeverneur en Hasebroek) in 1831 hadden deelgenomen aan de Tiendaagse Veldtocht. Maar deze strijd tegen de Belgen kan men natuurlijk moeilijk als een bevrijdingsbeweging zien. Terzijde kan worden opgemerkt dat het nationalisme dat toen en later vele Nederlanders in zijn greep had, ook wel tot een gereserveerde houding heeft geleid.

Andere in het oog lopende punten

In het al eerder genoemde *Academisch legaat* van Joris Bromminck/Lespinasse wordt op de vraag wat een student is, het volgende antwoord gegeven: "Hy is in 't algemeen beschouwd een mannelijk persoon, die op het academische naamregister na 't vertoonen van een rectoraal testimonium, of na een daartoe bepaald examen te hebben afgelegd, als dusdanig opgeschreven wordt." Het antwoord op deze zogenaamde catechismus-vraag biedt aanknopingspunten met betrekking tot nog enkele voorstellingen die overheersen in de literatuur over het studentenleven.

Het eerste punt wijst erop dat de studentenwereld in die jaren inderdaad nog steeds een mannenwereld was. Daarbinnen was het *bon ton* om veel tijd en energie te besteden aan vrijblijvende liefdesavonturen. Daartoe moesten niet in de laatste plaats dienstmeisjes en andere meisjes van eenvoudige afkomst zich lenen; het aangaan van serieuze betrekkingen was een heel andere aangelegenheid, waarbij vooral in maatschappelijk opzicht langdurig gewikt en gewogen moest worden. Over de liefde wordt zeker niet alleen lichtvoetig of romantisch-gevoelig geschreven. Een meermalen behandeld thema, waarvan Ver Huells verhaal *Een pari* (een weddenschap) een voorbeeld is, vormt het eenvoudige meisje dat door een lichtzinnige student verleid wordt en daardoor te gronde gaat.

Een enkele maal ook overschreed een auteur, in niet mis te verstane bewoordingen, de grens van hetgeen men toentertijd in de realistische literatuur betamelijk vond. Daarbij werd de werkelijkheid echter geen geweld aangedaan, want bordeelbezoek en geslachtsziekten waren allermindst uitzonderlijke verschijnselen in de studentenwereld. Klikspaan wijdt aan dit soort zaken in zijn *Studentenleven* (1844), dat veel minder opgang heeft gemaakt dan zijn bundel *Studenten-typen*, hele tirades. "En de welopgevoede jongeling beeft er niet voor terug, zich te koesteren op die schaamteloze borsten, zich in dierlijkheid te wentelen over dien veilen schoot", schrijft hij naar aanleiding van een bezoek aan een prostituée. En in zijn beschrijving ontbreken het vuile en morsige beddegoed en het stro in de bedsteden niet, evenmin als de "raauwe punchkreeten" der bezoekende heren en de "woeste vloektaal" der ontvangende dames.

Wat daar dan weer tegenover staat, is dat de vriendschap bloeide en, volgens het gangbare beeld, bij uitstek de ontwikkeling van 'hogere en edele gevoelens' bevorderde. De vriendschapscultus, die niet losgemaakt kan worden van de romantiek en gevoelens van 'zielsverwantschap', wordt niet alleen bezongen door Piet Paaltjens en de zijnen, maar is bijvoorbeeld ook het onderwerp van het verhaal 'Doodendienst', dat Kneppehout onder zijn eigen naam schreef en waarin de drukdoende corpsstudenten even afwezig zijn.

Het tweede kenmerk van de studenten dat Bromminck noemt, is dat zij meestal de Latijnse school als vooropleiding doorlopen hebben, maar dat er ook wel andere wegen waren om de universiteit binnen te komen. In diverse beschrijvingen wordt er niet hoog opgegeven van de vorming der aspirantstudenten, waarbij aangetekend moet worden dat de hoogleraren en de hogescholen een heel direct financieel belang hadden bij de toelating van studenten. Het lijkt niet al te gewaagd om hier ook verband te leggen met klachten over het gebrek aan niveau bij vele studenten, ofschoon die medaille,

zoals nog zal blijken, zeer zeker ook een keerzijde had. Hoe dit ook moge zijn, het falen en mislukken van studenten is een veelbesproken onderwerp. De student die de academie verlaat zonder zijn examens afgelegd te hebben ofwel de 'aflegger', is een type dat niet alleen bij Klikspaan voorkomt.

Soms betoogt men dat de academische vrijheid een groot goed is, mits er verstandig mee omgesprongen wordt, maar af en toe wordt ook de wenselijkheid van beperkende maatregelen overwogen. De beschrijvingen geven de indruk, dat de 'afleggers' slechts in schijn studenten zijn, terwijl de 'lediggang' in het algemeen meermalen gehegeld wordt. Biljarten, kaarten, gewoon maar wat rondhangen en vooral ook veel drinken, zijn in zulke gevallen hoofdzak in plaats van bijzaak geworden. Dat het drankgebruik onder de studenten zorgwekkend was, is een van de boodschappen die Klikspaan brengt. In *Studentenleven* gaat hij zo ver, dat hij schrijft over "rond wentelende jenevervaten, die zomer en winter door eene in baloorigheid gestadig onderhoudene verhitting vervolgd, een gedistilleerd vocht amechtig uitzweeten". Dit soort formuleringen verwacht men niet zo gauw in de vroege negentiende eeuw, maar dan blijkt toch dat men toch wat te veel in de netjes aangeharkte parken en plantsoenen is blijven rondwandelen. Klikspaan spreekt in ronde taal uit wat velen eigenlijk wel wisten: "het zuipen houdt gelijken tred met den meer en meer veldwinnenden lediggang" en "het staat goed *zat* te wezen".

Tekorten van het onderwijs

Het zijn zeker niet alleen de studenten die er van langs krijgen in allerlei beschrijvingen van het universitaire leven. Ook de organisatie en de praktijk van het onderwijs roept veel kritiek op. Als achtergrond daarbij kan het gegeven dienen dat men zich tot 1876 toe heeft moeten zien te redden met de regelgeving inzake het hoger onderwijs die kort na de Franse tijd van kracht was geworden en hoognodige aanpassingen en vernieuwingen in de weg stond. De drie overgebleven universiteiten van toen (Leiden, Groningen, Utrecht) telden slechts vijf faculteiten: letteren en wijsbegeerte, rechten, medicijnen, theologie en, als jongste, wis- en natuurkunde. Daarbinnen waren niet alleen de vakonderdelen voorgeschreven, maar was er ook sprake van een verplichte propaedeuse in de klassieke talen. Daardoor kon er heel slecht ingespeeld worden op nieuwe wensen en behoeften. Bovendien vonden de studenten dat zij veel te laat toe kwamen aan het vak van hun keuze en eerst dingen moesten leren die in hun ogen nutteloos en oninteressant waren. Blijkens enkele uitlatingen werd die kritiek tot op zekere hoogte ook door verschillende hoogleraren gedeeld, zoals ook de voorzichtige Pruys van der Hoeven wel eens te kennen geeft.

Uit schetsen en verhalen kan men niet alleen leren via welke voorbeelden de vervoeging van de Griekse werkwoorden met veel tegenzin aangeleerd werd. Ook komt daarin rechtstreeks tot uitdrukking dat men aan de ene kant leerde pronken met klassieke citaten en zegswijzen die voor de meeste hedendaagse lezers een struikelblok zullen vormen, terwijl aan de andere kant de positie van het Latijn als internationale taal van studie en wetenschap

steeds meer uitgehold raakte.⁶ Het valt niet te ontkennen dat er nog geruime tijd docenten en studenten zijn geweest die het Latijn in woord en geschrift tamelijk goed beheerst hebben, maar het is evenzeer waar dat het officieel verplichte gebruik van die taal in allerlei situaties alleen maar remmend werkte en dat er achter een mooie façade veel onkunde schuilging. Dat werkte het ontstaan van hilarische verhalen in de hand. Zo vertelt Klikspan dat de studenten, toen een hoogleraar tijdens zijn in het Latijn gegeven college vroeg om het raam dicht te doen, dat verzoek ook gewoon opschreven en het onderstreepten toen het herhaald werd.

Dit automatisme hing ook samen met de heel vaak geuite klachten over professoren die jaar in jaar uit hetzelfde dictaat voorlazen. Het overgaan op het behandelen van stellingen was een innovatie die maar heel geleidelijk terrein won. Nog in 1875 maakt Brooshooft melding van dezelfde klachten als Kneppelhout, maar hij schildert dan eveneens hoe inspirerend een goed college kon zijn. Rond 1840 zijn er zeker hoogleraren van faam werkzaam geweest, zoals de filosoof Opzoomer, de modernistische theologen Scholten en Kuenen, classici als Cobet en Van Limburg Brouwer, een staatsrechtgeleerde als Thorbecke, enzovoorts. Soms valt er ook in de literatuur wel eens zo'n naam, maar als het om de hooglerarenstand in het algemeen gaat, is het oordeel vaak negatief en voelen talentrijke studenten zich tekort gedaan.

Vele schetsen van onderwijs- en examensituaties doen sterk denken aan de traditionele schoolconflicten tussen leraren en leerlingen. Er zijn veel ordeproblemen, examens worden gezien als wraakoefeningen, de studenten lopen de kantjes ervan af, hun docenten zijn dikwijls te laat of zo maar afwezig, enzovoorts. Obligate theevisites bij de hoogleraren thuis waren vaak voor beide partijen een kwelling. Heel onplezierig was vervolgens dat de professoren direct betrokken waren bij het innen van college- en examengelden; dat kwam hun reputatie niet ten goede.

Was het waar, zoals de auteur van het *Academisch legaat* zegt, dat "de buitenlandsche vermaardheid der Nederduitsche Academien langzamerhand vervallen was"? Over zo'n veelomvattende kwestie kan niet zo maar uitsluitel gegeven worden. Men bevindt zich echter op een wat vastere bodem als men signaleert dat er als contrast alom veel waarde werd toegekend aan de zogenaamde disputationen, waarbinnen de studenten zichzelf schoolden in het houden van gedegen voordrachten en het debatteren daarover. Zulke bijeenkomsten bezaten ook een sociale functie, naast of ter aanvulling op het kroeg- en sociëteitsleven. Met de rituelen van die laatstgenoemde vorm van gezelschapsleven kon men zich al dan niet amuseren, aan het stereotiepe en weinig geestrijke gedrag kon men zich in verschillende gradaties ergeren, over de wijze waarop de student met zijn dagindeling omging, was zeker discussie mogelijk. Maar dat de negentiende-eeuwse studentenwereld veel geborgenheid heeft geboden, is een onomstreden zaak. Mede van daaruit kan verklaard worden, dat het afscheid van de studententijd, hoe dan ook, een weemoedig ogenblik was en dat er aan die periode niet zonder melancholie

6 Zie hier: Joke Roelevink, 'Het Babel van de geleerden. Latijn in het Nederlandse universitaire onderwijs van de achttiende en de negentiende eeuw.' In: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden 1989-1990* (Leiden 1991) 33-43.

werd teruggedacht. Niet voor niets vermeldt de literatuurhistoricus Jan ten Brink dan ook hoe hijzelf en zijn medestudenten vroeger een traan in de ogen kregen, als het gedicht *Drie studentjes* van Piet Paaltjens voorgedragen werd, dat als volgt begint:

Daar waren eens drie studentjes,
Drie vrienden in lust en in nood;
Ze sprongen zoo moedig de wereld in
En de wereld - trapte ze dood.

Maar datzelfde gedicht laat in allerlei strofen ook fraai zien hoe dat meeslepende gevoel gemakkelijk met zichzelf op de loop ging.

Hun jonge harten klopten
Voor wat goed is en welluidt zoo fier;
Voor waarheid en wijn, voor vrouwen,
Voor vrijheid en Beiersch bier.

[...]

Idealen, sigaren, beurs, tafel.
Ze hadden alles gemeen.
Hun geloof en hun twijfel, hun liefde
En hun haat en hun kelder was één.

Alle morgens van tien tot elfen
Hengsten ze samen vol vlijt,
En van elfen tot vieren bezochten
Ze eendrachtig de sociëteit.

Besluit

In 1826 publiceerde Jacob van Lennep de bundel *Academische idyllen* als een variant op het klassieke herdersdicht. Een vergelijking van dit nogal stijve en classicistisch aandoend werkje met de tamelijk omvangrijke literatuur over het studentenleven uit de daarop volgende decennia maakt pas goed duidelijk hoe los en vrij de toon in betrekkelijk korte tijd geworden is. Een hedendaagse lezer zal diezelfde toon echter toch nogal eens wat oubollig vinden, als er al te opzettelijk naar humoristische effecten wordt gestreefd. Alleen de grote stilisten zoals Beets, soms ook Knepelhout en later in ieder geval ook Haverschmidt blijven hier overeind. Maar vanuit literair-historisch oogpunt moet die stijlverandering ook direct in verband gebracht worden met een andere manier van kijken en eigenlijk met een sterke neiging tot kijken en waarnemen als zodanig. De negentiende-eeuwse 'academische literatuur' geeft -evenals andere voortbrengselen van het realisme uit die tijd- blijk van een kritische houding die deze gehele, niet ten onrechte vaak als 'burgerlijk' gekenschetste periode begeleidt. Men moet het scherpe oog van vele schrijvers uit de tijd van vóór de Beweging van Tachtig niet onderschatten.

Van de kritiek op het universitaire leven is hierboven iets zichtbaar gemaakt. Daarbij is begrijpelijkerwijze het woord gegeven aan degenen die toentertijd ook het woord genómen hebben. Het is onmiskenbaar dat zij zich bedrogen hebben gevoeld in hun hoop op een goede culturele en wetenschap-

pelijke vorming en dat zij daarover niet wensten te zwijgen, ook als dat misschien enigszins riskant was voor de eigen loopbaan.

De hogeschool, merkt Bromminck/Lespinasse een keer op, "is een keuken, waaruit de maatschappij hare beste schotels ontfangen moet." Sarcas- tisch voegt hij daaraan toe: "Wat niet en weet, wat niet en deert." Die situatie vroeg om serieuze pogingen tot verbetering. In dat licht moet met name het werk van Kneppelhout gezien worden, aan wie de titel van dit artikel is ont- leend. Zijn activiteiten als Klikspaan beëindigde hij met de woorden: "Hier rust die het wel meende met de academische jeugd".

Charlotte Jacobs (1847-1916). De gelijkenis met haar zuster Aletta Jacobs is treffend.